

УДК 349.3:355.1(477)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.5>

Рибчич Іван Євстахійович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри спортивної медицини
та здоров'я людини
Львівського державного
університету фізичної культури імені Івана Боберського
ORCID ID: 0000-0002-4578-4705

Хорошенко Мар'яна В'ячеславівна,

лікар-інтерн
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького
ORCID ID: 0000-0002-0379-3793

Куп'як Соломія Романівна,

студентка
Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького
майстер спорту України
ORCID ID: 0000-0001-6249-0904

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕТАПІ АДАПТАЦІЇ ДО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СОЦІУМУ

FORMATION OF THE STATE POLICY OF MEDICAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF MILITARY SERVICEMEN AT THE STAGE OF ADAPTATION TO THE SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS OF THE LIFE ACTIVITY OF SOCIETY

У статті досліджено, що державна політика медико-психологічної реабілітації військовослужбовців передбачає перехід до новітніх управлінських підходів у цій сфері, а потреби та мотивація військовослужбовців мають знаходитися в центрі уваги. Це дозволить значно активізувати процес становлення пріоритету суспільної відповідальності, тому що ігнорування процесів, які проходять під час трансформації цінностей військовослужбовців у новому соціальному середовищі не сприяє соціальній адаптації, оволодінню молоддю новими спеціальностями, зниженню соціальної напруги у соціумі.

З'ясовано, що протягом останнього часу в багатьох країнах світу зріс інтерес до актуальної проблеми медико-психологічної реабілітації військовослужбовців. У зазначеній сфері проводяться численні дослідження, завданнями яких є обґрунтування принципів реабілітаційних програм та критеріїв ефективності їх використання. Причиною такого інтересу є практичне значення реабілітації, а саме, зменшення кількості військовослужбовців шляхом збільшення їх відсотка, які після перенесених захворювань та травм повернулися до повноцінного цивільного життя.

Усвідомлено, що під медико-психологічною реабілітацією ототожнюється поєднання та скоординоване застосування медичних, соціальних, освітніх та професійних заходів для досягнення найвищого рівня функціональної активності. Крім того, реабілітація визначена як система державних, соціально економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на попередження розвитку процесів, що призводять до тимчасової, або стійкої втрати працездатності, на ефективне та своєчасне повернення до суспільно корисної праці.

Проаналізовано, що основні завдання медико-психологічної реабілітації полягають у поверненні в соціум військових кадрів, що має значний соціально-економічний ефект для громадянського суспільства. Соціально-економічні аспекти реабілітаційних процесів полягають у ефективності для суспільства, зумовлені професійними знаннями, життєвим досвідом. Повноцінна реабілітація військовослужбовців досягається поєднаним застосуванням медичних, психологічних, фізичних, педагогічних, соціальних, трудових реабілітаційних заходів, що становлять єдиний комплекс. Медико-психологічні заходи мають сприяти скороченню періоду лікування, психологічній підготовці військовослужбовців до необхідної адаптації, реадaptaції чи перекваліфікації при неповному відновленні його професійних навичок.

Доведено, що актуалізують сьогодення й сучасна воєнна глобалізація, геополітичні виклики, міжнародний тероризм, гібридні та інформаційні війни, які потребують своєчасного вирішення низки проблем як у теоретичному, так і практичному аспектах, створення ефективної системи військово-професійного виховання у армійському середовищі. Реформування Збройних Сил України у контексті євроатлантичної інтеграції, військово-співробітництво зумовлює підвищення стандартів державної політики медико-психологічної реабілітації військовослужбовців відповідно до критеріїв країн НАТО.

Ключові слова: державна політика, медико-психологічна реабілітація, органи публічної влади, військовослужбовці, соціальна адаптація, суспільство.

It has been investigated that the state policy of medical and psychological rehabilitation of military personnel provides for the transition to the latest management approaches in this area, and the needs and motivation of military personnel should be in the center of attention. This will significantly activate the process of becoming a priority of public responsibility, because ignoring the processes that take place during the transformation of the values of military personnel in a new social environment does not contribute to social adaptation, mastery of young people in new specialties, and reduction of social tension in society. It has been found that interest in the actual problem of medical and psychological rehabilitation of military personnel has increased in many countries of the world recently.

The reason for such interest is the practical importance of rehabilitation, namely, reducing the number of military personnel by increasing their percentage who, after suffering illnesses and injuries, returned to a full-fledged civilian life. It is understood that medical and psychological rehabilitation means the combination and coordinated use of medical, social, educational and professional measures to achieve the highest level of functional activity. In addition, rehabilitation is defined as a system of state, socio-economic, medical, professional, psychological and other measures aimed at preventing the development of processes that lead to temporary or permanent loss of working capacity, to effective and timely return to socially useful work.

It has been proven that the current and modern military globalization, geopolitical challenges, international terrorism, hybrid and information wars, which require a timely solution of a number of problems in both theoretical and practical aspects, the creation of an effective system of military-professional education in the army environment, are actualizing. Reforming the Armed Forces of Ukraine in the context of Euro-Atlantic integration, cooperation with NATO, and military cooperation with other states lead to an increase in the standards of the state policy of medical and psychological rehabilitation of servicemen in accordance with the criteria of the countries of the European Union and the United States. It was analyzed that the main tasks of medical and psychological rehabilitation are the return of military personnel to society, which has a significant socio-economic effect for civil society.

Socio-economic aspects of rehabilitation processes are efficiency for society, determined by professional knowledge and life experience. Full rehabilitation of servicemen is achieved by the combined use of medical, psychological, physical, pedagogical, social, and labor rehabilitation measures that constitute a single complex. The need to reform the system of socio-economic provision of the living conditions of servicemen and to develop proposals for increasing the efficiency of public authorities within the framework of public-power interaction for the social adaptation of servicemen is actualized today. Psychological measures are inextricably linked with medical measures, as they contribute to the period of treatment, psychological preparation of servicemen for the necessary adaptation, re-adaptation or retraining in case of incomplete restoration of his professional skills.

Key words: state policy, medical and psychological rehabilitation, public authorities, military personnel, social adaptation, society.

Постановка проблеми у загальному вигляді з важливими науковими і практичними завданнями. Кризова ситуація, що склалася в Україні протягом останніх років і яку органи державної влади з позицій національної безпеки зазвичай класифікують як екстремальну, викликає у громадян часто відчуття самотності, переживання емоційних страждань. Війна завдає величезних втрат, все це викликає у суспільства безліч непростих питань щодо причетності, колективної відповідальності, поділу провини та страждання. На жаль, сьогодні у реалізації державної соціально-гуманітарної політики в Україні недостатньо уваги приділяється стану психічного здоров'я військовослужбовців, а відсутність культури взаємин, конфліктна поведінка, взаємні образи призводять до хронічних стресів та свідчать про потребу системної медико-психологічної реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Аналіз останніх досліджень та публікацій відомих вчених підтверджує необхідність більш детального аналізу поставленої проблеми, особливо в кризових сучасних умовах. З'ясування сучасних тенденцій свідчить, що українське суспільство перебуває у стані вкрай нестабільного психологічного становища, особливо складним є такий стан у військовослужбовців [7]. Військовослужбовці, які виконують або виконували на фронті свій обов'язок, переживають внутрішні навантаження, котрі можуть призвести до небезпечних наслідків, а саме складних змін в емоційній сфері, самопочутті, діяльності, людських відносинах, також можуть виявлятися різні посттравматичні стресові реакції та розлади.

Мета статті полягає в обґрунтуванні формування державної політики медико-психологічної реабілітації військовослужбовців та їх соціальної адаптації до новітніх умов функціонування соціуму на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державна політика медико-психологічної реабілітації має завдання продовжити трудову діяльність та відновити соціальну справедливість, а психопрофілактика та психотерапія полегшують реабілітацію на наступних етапах. Завдання повноцінної та системної медико-психологічної реабілітації – комплексне прискорення процесу психологічної адаптації до життєвої ситуації, профілактика і лікування хворобливих психічних порушень, котрі розвиваються.

Вирішення цих завдань можливе лише на основі глибокого вивчення всього діапазону психічних змін у динаміці, на всіх етапах захворювання, природи цих змін, аналізу «внутрішньої картини» хвороби, включаючи динаміку домінуючих переживань, дослідження соціально-психологічних факторів, що визначають фізичний та психічний стан військовослужбовців [1]. Військовослужбовці намагаються знайти вихід, але афективна дезорганізація мислення ускладнює планування діяльності, спрямованої на подолання несприятливої ситуації.

Фізичний аспект є частиною медико-психологічної реабілітації та передбачає заходи щодо відновлення працездатності військовослужбовців шляхом застосування наростаючих за інтенсивністю фізичних вправ. Основне призначення використання фізичних факторів – всебічне підвищення фізичної працездатності військовослужбовців. Кінцевою метою державних реабілітаційних програм є відновлення особистісного та соціального статусу, для досягнення цієї мети необхідний комплексний підхід з урахуванням не тільки клініко-біологічних закономірностей хвороби, а й психосоціальних факторів, особливостей соціуму на сучасному етапі.

Психологічний аспект реабілітації має не менше значення, ніж фізичний, оскільки майже в половині випадків психічні зміни є основною причиною, яка перешкоджає поверненню військовослужбовців до повноцінного життя. Депресія, страх повернення на роботу може завдати шкоди здоров'ю, отож всі ці психічні зміни можуть стати непереборною перешкодою для відновлення працездатності [9]. Однак і при нормальному психічному стані особливості особистості військовослужбовця, характер психологічної реакції багато в чому визначають рівень соціальної активності.

Внаслідок високого ступеня психотравматизації військовослужбовців гостро постала проблема надання їм емоційної підтримки та психологічної допомоги. Психологи, психотерапевти, лікарі намагаються усвідомити досвід, який вже набули, а військовослужбовці, які повертаються з поля бою, не повинні залишатися наодинці зі своїми проблемами, тисячі військовослужбовців потребують схвалення, розуміння, підтримки.

Якщо військовослужбовці пережили події, в яких мала місце загроза її життю, або вони стала свідком поранення чи загибелі, насильницької смерті інших людей, у ній можуть виявлятися різні посттравматичні стресові реакції та розлади. Військовослужбовці переживають емоційну напругу та виснаження, яка проявляється у відчутті запустіння, нічим не заповнюється [3]. Переживання таких станів веде до того, що є страх втрати життя, його цілісність, у значної частини військовослужбовців, які пережили психотравмуючі події, «душевна рана» не зможе зажити сама собою.

Стійке уникнення стимулів, пов'язаних із травмою, супроводжується емоційним збіднінням, почуттям байдужості до інших людей. Людина намагається уникати думок та почуттів, пов'язаних з травмою, будь-яких дій чи ситуацій, здатних викликати спогади про травму, виявляє неспроможність згадати важливий аспект травми, демонструє емоційне оніміння, відчуття відчуження стосовно до оточуючих, зниження здатності до співпереживання та душевної близькості з іншими людьми. Натомість, гіперактивність характеризується підвищеною тривожністю, невмотивовано пильністю, агресивністю, підвищеною дратівливістю або спалахами гніву, нападами люті, надмірною реакцією на раптові подразники, сильними емоційними реакціями.

До симптомів, на які військовослужбовці можуть страждати протягом багатьох років, відносять в основному депресію, тривогу, імпульсивну поведінку, зловживання алкоголем та наркотичними речовинами, соматичні проблеми, порушення часу [5]. Депресія може досягати найвищого рівня і супроводжуватися відчаєм, почуттям безглуздості власного існування зі виснаженням, апатією та негативним ставленням до життя, аж до думок про самогубство. Щоб їх позбутися, військовослужбовці намагаються не думати про травму та її можливі наслідки, внаслідок чого травматичні переживання виявляються недостатньо переосмисленими.

У державну програму допомоги військовослужбовців в цілому входить медична підтримка,

психологічна реабілітація та соціальна адаптація. Психологічна підтримка спрямована на активізацію наявних психічних ресурсів і створення додаткових ресурсів, має переважно профілактичний характер і скерована на попередження негативних психічних явищ. Медико-психологічна реабілітація є системою медичних, психологічних, психолого-педагогічних та соціально-психологічних заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених психічних функцій, станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які отримали психічну травму [11].

З метою вирішення основних завдань медико-психологічної реабілітації необхідно враховувати особистісні фактори, щоб уникнути перенапруги адаптаційних механізмів. У більшості військовослужбовців, які перебували на медичному лікуванні та психологічній реабілітації, можна виділити одні й тіж самі характерні порушення внутрішньої рівноваги. Оскільки військові опиняються у виняткових за сучасними людськими мірками умовах, то для виживання їм потрібні такі навички та способи поведінки, які не можна вважати нормальними та загальноприйнятими у мирному житті. Все, що відбувалося у зоні бойових дій, має мало спільного з нормальним людським життям.

До виразних і характерних проявів порушення внутрішньої рівноваги військовослужбовців відносять хронічну тривогу, постійне очікування загрози, вразливість, сензитивність, вороже чи насторожене ставлення до оточуючих, загострене почуття справедливості, агресивні та експлозивні реакції, почуття провини. У більшості військовослужбовців відзначається яскраво виражене бажання бути зрозумілими, потреба бути соціально визнаними, суттєвою психологічною характеристикою є зниження порогів чутливості до соціальних впливів [2]. Зневага до перерахованих вище тенденцій та особливостей психічного життя військовослужбовців є передумовою для виникнення складних психологічних наслідків.

Слід зазначити, що у процесі роботи на всіх її етапах, психолог, психотерапевт не тільки надає підтримку і допомогу, а й навчає військовослужбовців впоратися зі своїми проблемами. Надаючи медико-психологічну допомогу військовослужбовцям, які перебувають на реабілітації, психологи ставлять перед собою принципи завдання. Вони полягають у зменшенні проявів емоційної напруги, яка характерна для бійців на початку програми медико-психологічної реабілітації. Також важливою є мобілізація внутрішніх та зовнішніх ресурсів особистості, що робить осмислення того,

що сталося, усвідомлення смерті, відновлення психоемоційного балансу, підготовку до психосоціальної адаптації.

За умов реабілітації в стаціонарі за кожним військовослужбовцем закріплюється лікар, який визначає індивідуальну лікувально-реабілітаційну програму на основі мультидисциплінарного обговорення, відстежує динаміку стану. Особлива увага звертається на дослідження суїцидальних думок, суїцидальних ризиків, застосування хімічних речовин, психосоматичні скарги, симптоми дисоціації, імпульсивності, емоційної лабільності та міжособистісні проблеми [10]. Структуровані умови стаціонару відкривають можливість для створення когнітивної рамки, в якій розгортається поетапно сплановане лікування та відновлення пацієнта, яке називається комплексним підходом до медико-психологічної реабілітації. І це є найперспективнішим підходом для усунення більшості проявів бойових стресових розладів.

Психотерапевтична, психологічна робота з військовослужбовцями, які перебувають на реабілітації, повинна проводитися не одним, а групою психологів, які доповнюють один одного. Групова психотерапія розглядається як один з основних методів надання психологічної допомоги особам, які перенесли психотравмуючий стрес, вона може охоплювати велику кількість людей та поступово активізувати здорові захисні механізми [4]. Групова психотерапія допомагає полегшувати симптоматику, дозволяє змінювати позицію окремих членів групи та посилювати у них почуття приналежності до групи за допомогою внутрішньогрупових взаємодій та емоційних реакцій.

Належність до категорії громадян, які пережили подібні психотравми, підтримує військовослужбовців, група спонукає індивіда до прояву емоцій і почуттів, що придушуються так, щоб він міг зосередитися на дійсності і здійсненні своїх найбільш невідкладних потреб. Ефективність групової психотерапії забезпечується розвитком позитивних відносин між психологом та клієнтами, вільним виразом почуттів, можливістю детальнішого аналізу психологічних проблем [8]. Найбільш поширеною та широко застосовуваною формою групової раціональної терапії є психологічний дебрифінг стресу критичних інцидентів, організоване обговорення стресу, спільно пережитого військовослужбовцями під час вирішення завдань бойової діяльності.

Враження, емоційні реакції, імпульсивні вчинки кожного учасника екстремальної події стають надбанням усієї групи, провідним вживаються заходи для включення всіх військовослужбовців

до групової роботи, недопущення «узурпації» права на висловлювання одним і перетворення на безмовних слухачів інших. Потрібно звернути увагу на те, що, висловлюючись про пережите, військовослужбовці переживають сильний стрес, і хоча це відбувається в обстановці відсутності реальної небезпеки, вони потребують розуміння та підтримки товаришів по службі.

У термінах майбутнього визначаються стратегії подолання негативних наслідків бойового стресу, випадки, у яких учасник має шукати додаткову психологічну допомогу. Таким чином, для реального досягнення «ціннісного» ставлення суспільства до учасників бойових дій необхідне створення адекватної системи їхньої психологічної реабілітації, здійснення комплексної психологічної допомоги у тісному поєднанні з медичною, професійною та соціальною реабілітацією [6]. Отже, розробка державних програм медико-психологічної реабілітації має перетворитися на першочергове завдання державної політики у галузі медицини та психології. Заклади, які вже мають

досвід такої роботи, мають консолідувати зусилля з метою створення програм медико-психологічної реабілітації військовослужбовців на основі уже здобутого досвіду.

Формування висновків і перспектив подальших досліджень в даному напрямку. Актуалізує сьогодення необхідність реформування системи соціального забезпечення побутових умов військовослужбовців та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності органів публічної влади в межах суспільно-владної взаємодії із соціальною адаптацією військовослужбовців. Враховуючи широкий спектр можливих розладів медико-психологічного характеру, пов'язаних із проведенням військових дій на території України, виникла необхідність розроблення пропозиції для формування державної політики медичної та психотерапевтичної допомоги військовослужбовцям на як на базі медичних та реабілітаційних установ, так і поза ними, застосовуючи позитивні фактори функціонування громадянського суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Афонін В., Кізло Л., Федак С. Психічний стан та результативність фізичної діяльності військовослужбовців. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів, 2013. Вип. 17, Т. 2. С. 10–14.
2. Гуменна М.В. Екстремальні ситуації як психологічний фактор впливу на військовослужбовців. *Особистість в екстремальних умовах* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, травень 2017 р.). Львів, 2017. С. 14–16.
3. Гута С. Поняття «кризова ситуація, зумовлена воєнно-політичними чинниками», «воєнно-політична криза» в теорії державного управління. *Державне управління*. 2017. № 7. С. 116–120.
4. Коқун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. та ін. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
5. Кузьменко М.Д. Психологічна діагностика нервово-психічної нестійкості військовослужбовців військової служби за контрактом Повітряних Сил Збройних Сил України. *Проблеми екстремальної та кризової психології* : зб. наук. пр. Вип. 11. Харків : НУЦЗУ, 2012. С. 95–103.
6. Мандрагеля В.А. Соціальна сфера Збройних Сил України та її складові. Соціальна робота в Збройних Силах України. Київ : Науковий центр гуманітарних проблем в ЗСУ, 2014. С. 34–51.
7. Методичні рекомендації з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України. Київ : Головне управління по роботі з особовим складом Збройних Сил України, 2015. 108 с.
8. Про затвердження переліків медичних показань та протипоказань до санаторного лікування і медичної реабілітації в санаторно-курортних закладах Збройних Сил України : Наказ Міністерства Оборони України від 09.12.2015 р. № 703. *Офіційний вісник України*. 2015. № 5. Ст. 287.
9. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів) : Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 р. № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
10. Психологічне забезпечення у збройних силах зарубіжних країн: навч. посіб. / кол. авт. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2017. 132 с.
11. Тимчасова інструкція щодо організації психологічного супроводження та відновлення військовослужбовців : Наказ начальника Генерального штабу Головнокомандувача Збройних Сил України від 06.02.2015 р. № 2980. URL: https://www.mil.gov.ua/content/medicine/rehabilitation_instruction.pdf (дата звернення: 12.09.2022).